

Základní principy Montessori pedagogiky

pro věk 0-6 let

Maria Montessori

Obsáhlou metodickou soustavu, kterou dnes nazýváme Montessori metodou nebo Montessori pedagogikou vytvořila a za svůj život dopodrobna rozpracovala Dr. Maria Montessori (1870–1952). Jako první žena v Itálii vystudovala lékařskou fakultu a získala doktorát z psychiatrie.

Z počátku se věnovala hlavně práci s postiženými dětmi, které pod jejím vedením dosahovaly neuvěřitelných pokroků v učení. Později své poznatky začala aplikovat i v práci se zdravými dětmi a v Římě otevřela školku pro zanedbané děti ve věku 2–6 let, která se brzy dostala do centra pozornosti veřejnosti i tehdejších odborníků v oblasti pedagogiky. Z daleka přijížděly návštěvy podívat se na „děti z ulice“, které v této školce dosahovaly neuvěřitelných výsledků a přitom pracovaly a učily se s úžasnou chutí a soustředěností, aniž by je kdokoli kontroloval nebo do učení nutil.

V dalších letech Maria Montessori založila řadu škol a školek nejen v Itálii, ale i v mnoha zemích světa. Pořádala rovněž kurzy a přednášky pro učitele i laiky po celém světě a vystupovala na odborných symposiích v oblasti pedagogiky. Působila v USA, v Holandsku, Velké Británii a v dalších zemích Evropy, ale rovněž v Indii, Pákistánu, na Ceilonu i v Jižní Americe. Postupně se začala čím dál více zabývat prvními třemi lety života člověka a věkem nemluvněte. Publikovala též řadu knih (do češtiny byly přeloženy např. „Tajuplné dětství“, „Absorbující mysl“, „Objevování dítěte“).

V roce 1949 byla navržena na Nobelovu cenu za mír.

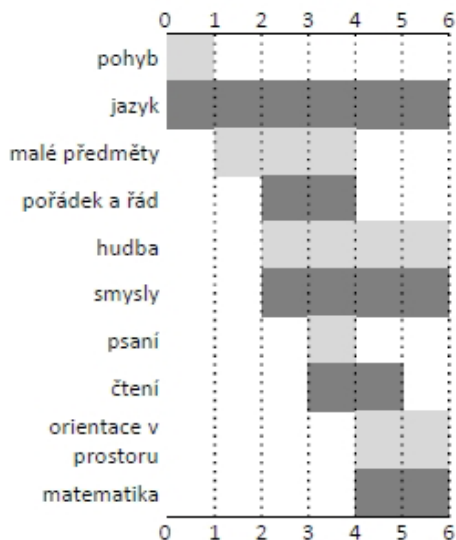
Vzdělávací systém Montessori **vychází z potřeb dítěte, učí ho rozvíjet jeho přirozené schopnosti, dovednosti a smyslové vnímání.** Dítě si v něm přirozeně osvojuje nové poznatky a znalosti. **Učí se při tom samostatnosti, soustředěnosti, vyrovnanosti i lásky a respektu k sobě a svému okolí.** Pokud má člověk mír a lásku v sobě, může ji šířit i kolem sebe. Ale žádná škola ani školka nemůže zajistit funkčnost metody Montessori bez spolupráce rodičů. Dítě můžeme posílat do nejlepších škol, které budou k dítěti přistupovat partnersky, budou se mu snažit umožnit co nejlepší rozvoj jeho dovedností a nadání, ale vše bude málo platné, pokud takový přístup bude v rozporu s výchovou nás rodičů a naše dítě se tak bude pohybovat mezi dvěma různými světy. Vždyť největšími učiteli dítěte jsou jeho rodiče. MM často připomínala závažnost posláním rodičů a připomínala jim, že láskyplným a nerespresivním přístupem k dítěti mohou kladně ovlivnit jeho život a tím i život naší společnosti.

Principy a pojmy Montessori pedagogiky

V čem spočíval úspěch Marie Montessori při práci s dětmi, co při své práci s dětmi vyzorovala a k jakým závěrům došla?

Senzitivní fáze

Dr. Montessori zjistila, že u dětí existují tzv. senzitivní fáze, nebo-li období zvýšené vnímavosti pro určitou dovednost. Jsou to v podstatě ohraničené časové úseky, kdy je dítě nejlépe uzpůsobeno k získávání určitého rysy nebo dovednosti. Pokud nejsou pro dítě vytvořeny vhodné podmínky, aby

si tu kterou dovednost osvojilo právě v této době musí pak v budoucnu na její naučení vynaložit daleko více energie. Např. v určitém věku se dítě začne zajímat o písmena a o čtení. Pokud má vhodné podmínky a dostane prostor, naučí se číst s chutí a minimálním úsilím. Pokud již toto období pomínilo a senzitivní fáze byla promeškána, bude muset na výuku čtení vynaložit daleko více námahy a pravděpodobně k tomu bude mít i o hodně méně chuti. Senzitivní období nejsou u dětí stejná. U každého mohou přijít v trochu jiném věku, a proto je důležité k dětem přistupovat individuálně a pozorovat, o co právě jeví zájem a včas jim nabídnout vhodnou aktivitu. Dítě se přitom dokáže učit samo přirozeně, tím že absorbuje vjemy a podněty ze svého okolí.

Polarita pozornosti

Maria Montessori rovněž vyzorovala u dětí neuvěřitelnou schopnost soustředit se na určitou práci, kterou nazvala polarita pozornosti. Pokud je dítě nějakou činností zaujato je schopné tuto činnost mnohokrát opakovat, dokud se „nenasytí“. Je proto potřeba dítě nevyrušovat a poskytnout mu dostatek času, aby práci samo dokončilo.

Od konkrétního k abstraktnímu

Dr. Montessori si uvědomovala, že u dětí se abstraktní myšlení teprve vyvíjí a proto je potřeba hlavně u mladších dětí vycházet z konkrétních věcí, které můžou uchopit, osahat si je, a teprve potom postupovat k čím dál více abstraktnímu. Současně se snažila, aby dítě při učení zapojovalo co nejvíce smyslů a věděla, že fyzický vývoj dítěte jde ruku v ruce s psychickým a tomu svou výuku přizpůsobovala.

Smysl pro řád a pořádek

Maria Montessori si všimla si, že přestože **děti** často navenek působí jako „nepořádníci“, při dobrém pozorování zjistíme, že **v sobě mají zakořeněný velký smysl pro řád**. Rády nacházejí věci na stejném místě. Dostává se jim většího pocitu bezpečí, když vědí, kde co najdou, co bude po čem následovat. **Děti rovněž potřebují znát pravidla, mít svůj prostor, své hranice**, a ty jsou v Montessori zařízeních jasně stanoveny. Např. při práci používají děti koberečky, popř. tácky, které jasně vymezují jejich prostor, na kterém s pomůckami pracují a do kterého jim druzí mohou zasáhnout pouze po domluvě s nimi. Při přerušení činnosti si ke své práci přiloží jmenovku, popřípadě fotku, a může se k ní vrátit a dokončit ji později.

Svoboda a zodpovědnost

Maria Montessori zjistila, jak je **pro děti důležitý pocit svobody v rámci vymezených hranic a že i poměrně malé děti jsou schopny nést určitou zodpovědnost**. Umějí se o sebe postarat často daleko více než si myslíme, ale potřebují k tomu čas a prostor, aby se to naučily. V této souvislosti také vyzorovala, jak je pro děti důležitá práce s chybou a jak je potřebné, aby děti pocítily ne trest za chyby nebo špatné chování, ale přirozený důsledek svého jednání. Což znamená např. pokud dítě nepozorností něco rozlije, důsledkem není trest a vyhubování, jak je nešikovné, ale vedeme ho k tomu, aby si po sobě uklidilo.

Individuální přístup

K dítěti je třeba přistupovat individuálně. Ne všechny děti jsou ve stejném věku na stejné úrovni, současně je každé dítě jiná osobnost, pochází z jiných podmínek a má jiné potřeby.

Připravené prostředí a svoboda volby

Je kladen velký důraz na připravené prostředí, které dítě potřebuje, aby si mohlo vybrat činnost podle svého zájmu a naladění.

Dítě si vybírá:

co? jaký materiál si vybere, jakou oblast, na čem bude pracovat, co se chce učit a o čem chce získat další informace

kde? vybírá si místo, kde bude ve třídě pracovat

kdy? dítě nepracuje na povel či podle zvonění, ale motivuje ho jeho polarita pozornosti; každé dítě je na určitou věc „naladěno“ v jinou dobu. Pokud dítěti ponecháme svobodu výběru, bude si vybírat činnosti, na které bude „stačit“ a bude v nich úspěšné, což je pro podporu vnitřní motivace hodně důležité.

s kým? může pracovat samo, ve dvojici, ve skupině.

Pokud je dítě nerozhodné, je zde učitel, aby pomohl ve výběru, popřípadě, když je dítě příliš jednostranně zaměřené, učitel by měl vhodným způsobem přivést dítě k jinému typu práce.

Práce s pomůckami formou pokusů a omylů

Pro výuku dítěte vytvořila Montessori speciální pomůcky, které pomáhají dítěti osvojit si názorně různé znalosti a dovednosti. **Pomůcky usnadňují pochopení nových jevů, ale rovněž napomáhají k tomu, aby si dítě již nabyté vědomosti osvojilo a lépe uložilo do paměti.** Důležité je, že téměř u všech pomůcek existuje systém kontroly, aby si samo dítě mohlo ověřit, jestli pracovalo správně a mohlo se učit ze svých chyb.

Princip věkové heterogenity

V Montessori zařízeních jsou pohromadě děti různého věku, což je důležité, jelikož mladší děti se mohou učit od starších, starší si zase mohou své znalosti vyzkoušet a upevnit i tím, že je vysvětlují mladším, přičemž se učí i sociálním dovednostem a vzájemné spolupráci.

Logické souvislosti

MM si uvědomovala propojení všech oblastí života, jak vše souvisí se vším, a to promítala i do způsobu výuky. V Montessori zařízeních se tudíž pracuje s projekty, ve kterých jsou věci spojovány do logických souvislostí. Např. projekt voda – spojuje se přírodověda (koloběh vody, ...), matematika (měří se hladina vody a počítá se), český jazyk (slova spojená s vodou), výtvarná výchova (malují se obrázky s vodní tematikou...), hudební výchova (písničky o vodě...), atd. U předškolních dětí jsou „projekty“ jednoduché – důležité je být dostatečně konkrétní a nechat děti si věci osahat a činnosti prožít.

Montessori učitel

Ve svých knihách hovoří Maria Montessori o vnitřní proměně osobnosti učitele a o jeho důkladné přípravě. Montessori klade na učitele velké požadavky. Učitel než předstoupí před děti by měl nejprve pracovat na sobě. Měl by se naučit být dobrým pozorovatelem, jednat s klidem a rozmyslem, zbavovat se vlastních psychický bloků a defektů, neboť vše se může přenášet na děti. V dobře zaběhnutém Montessori zařízení se může na první pohled, že toho učitel moc nedělá, děti pracují v klidu a samostatně a on je jen pozoruje, ale právě za tím je velká práce učitele. Učitel by měl umět pomoci v okamžiku, kdy je požádán o pomoc nebo když vidí, že je třeba, aby pomohl. Pomáhat by měl však podle zásady „pomoz mi, abych to dokázal sám“. Neměl by tedy dělat věci za dítě, ale měl by dítěti pomoci, aby je mohlo zvládnout samo.

Učitel se musí také starat o prostředí, aby bylo pro děti připravené, a pomáhá dětem s výběrem didaktického materiálu a ukazuje jim, jak s ním pracovat. Měl by se stále pokoušet nadchnout děti pro práci. Je potřeba, aby nejprve naslouchal a potom se ptal. Lepší je, když si dítě odpověď na své otázky nalezne s učitelovou pomocí samo a učitel mu svůj úhel pohledu nevnucuje. Při práci by učitel měl dítě co nejméně vyrušovat. Je potřeba, aby respektoval osobnost dětí, ale současně dětem pomáhal dodržovat stanovená pravidla.

Pojetí pochvaly a trestu

Většinové přesvědčení stále je, že je třeba na děti aplikovat „metodu cukru a biče“, tedy odměn, pochval a trestů. Maria Montessori ale upozorňovala na její negativní důsledky a její metoda se pochval a trestů snaží vyvarovat. Na místo trestu, který s „prohřeškem“ nemá logickou souvislost, by **dítě mělo pocítit přirozený důsledek svého chování**. S pochvalou se zachází přiměřeně, aby se dítě nestalo na pochvale závislé a neomezila se tak zbytečně svoboda volby dítěte. Dítě by mělo cítit sebeuspokojení z práce, kterou dělá a nedělat věci kvůli pochvale. Je lepší ocenit konkrétní věc, která se dítěti povedla, popovídat se s ním o ni a také o tom, jak se cítí, když něco dobře zvládlo. Obecně pokud chválíme, chválíme činnost dítěte a ne dítě samotné. Celkový přístup učitele Montessori k dětem by měl být láskyplný a co nejméně hodnotící.

Oblasti učení

Učení v rámci metody Montessori se dělí do následujících oblastí:

1. praktický život, kde se dítě učí péči o vlastní osobu a své tělo a péči o okolí a společnost i cvičení sociálních vztahů. Přitom se nepřímou trénuje další dovednosti jako např. nácvik psaní, základy matematiky, apod. Patří sem různé přelévání, přesypání, třídění, ale i např. zalévání květin, umývání rukou, zametání apod. Při těchto činnostech dochází také k rozvoji hrubé i jemné motoriky a propojování hemisfér.

2. smyslová výchova – Maria Montessori k ní vyvinula pestrý smyslový materiál, s jehož pomocí lze procvičovat rozlišování např. barev, tvarů, hmotnosti, srovnávání a třídění, a který zapojuje všechny smysly – hmat, čich, zrak, sluch i chuť.

3. jazyk – zde jsou zahrnuty materiály podporující rozvoj řeči, výuku čtení (Montessori používá tzv. genetickou metodu čtení tzn. učení čtení po písmenkách a ne po slabikách) a psaní.

4. matematika – materiál, který učí vnímání délky, šířky a výšky, porovnávání velikostí a forem a experimentování a který pomáhá vest postupně dítě k abstrakci, která je pro matematiku charakteristická. Podle Montessori je lidský duch duchem matematickým.

5. kosmická výchova – zahrnuje všechny ostatní obory jako je např. přírodověda, biologie, chemie, zeměpis, dějepis, fyzika, vlastivěda, její součástí je i výchova hudební, tělesná a výtvarná a patří sem i témata společenská. Svým pojetím poukazuje na propojenost všech oblastí, jak vše souvisí se vším a že vše je jeden vesmír. Děti pomáhá pochopit řád světa, najít si v něm své místo a respektovat a ctít své okolí. (Kosmická výchova je oblastí, se kterou se děti seznamují až na základní škole)

Ticho a klid, elipsa – Montessori klade velký důraz na soustředěnost, ticho a klid. Děti by měly mít na svou práci klid, po třídě by se měly pohybovat pomalu a mezi sebou hovořit tiše. (Samozřejmě i Maria Montessori si uvědomovala potřebu dětí se vydovářet a vybit, proto doporučovala zařazovat pravidelně pobyt venku a různé

pohybové aktivity.) Pro zklidnění a nácvik koncentrace vymyslela Maria Montessori chůzi po linii - elipse, která se na první pohled může některým z nás zdát poněkud zvláštní, nicméně má velký význam. Každý den se děti scházejí na elipse. Při tiché hudbě chodí pomalu po linii elipsy. Oběma rukama drží drobný předmět, který může nějak tématicky souviset s tím, čím se právě zabývají. Nohy kladou v tichosti těsně za sebou od paty přes chodidlo na špičku. Toto na první pohled lehké cvičení je ve skutečnosti zvlášť pro malé děti velmi náročné na rovnováhu a soustředění. Elipsa je cvičení trpělivosti, psychické a fyzické rovnováhy, klidu, ticha a koncentrace pozornosti, které nám v dnešním světě tolik chybí. Děti se přitom naladí na činnost, která bude následovat. Některé děti potřebují kroužit po elipse víckrát, dokud se jejich potřeba neuspokojí. Po chůzi po elipse může následovat komunitní kruh, kdy děti mohou verbalizovat své dojmy, popřípadě je možné řešit i určitou problematiku.

Charakteristiky věkových období dítěte

0–3 roky

Charakteristické je fyzické přizpůsobení a formování duševního života podněty pronikajícími z vnějšího světa. **Citlivé období pro pohyb, řád a řeč.**

Citlivost pro pohyb: Vývoj citlivosti pro pohyb se projevuje vývojem manuální zručnosti, zlepšováním rovnováhy, zvládnutím chůze a běhu. Získávání zkušeností v této oblasti je zprvu pouze nevědomým fyziologickým procesem, který se pak prožíváním úspěchu stává motivující aktivitou. Dítě se učí stát, běhat, manipulovat s věcmi. Je postupně silnější, účastní se činnosti lidí, s nimiž přichází do styku.

Citlivost pro pořádek – řád: Není tu myšlen pořádek ve smyslu úklid (jako vnější charakteristika

prostředí), ale určitý řád, v němž dítě vyrůstá. Senzitivita pro pořádek se objevuje u dítěte dvojnásobným způsobem:

1. smysl pro vnější řád, který zahrnuje vztah mezi předměty vnějšího světa
2. smysl pro vnitřní řád, který lze také nazvat vnitřní orientační smysl. Spočívá v tom, že si dítě uvědomuje a lokalizuje tělesné funkce, které se podílejí na pohybu.

Vrozený smysl pro řád dává dítěti orientační prvky, které mu pomáhají utvářet obraz světa. S jejich pomocí přijímá, třídí a přiřazuje své vjemy ze světa, v němž se pohybuje. Dnes bychom hovořili o potřebě pravidelného režimu. Tato pravidelnost dává dítěti možnost, aby se lépe přizpůsobovalo vnějšímu světu a aby ho chápalo. Zároveň nemůžeme zapomenout na touhu dítěte po řádu, která se projevuje vyžadováním určitých rituálů. Dítě nemá rádo změny.

Řeč: Neméně důležitá je v tomto období řeč, jejíž základy si dítě osvojuje neuvědoměle. Významné je vnímání řeči nejen sluchem, ale i sledováním mluvicí osoby zrakem.

Marie Montessori uvádí, že v období do 3 let není vývoj dítěte přímo ovlivnitelný. Dítě vstřebává nevýběrově všechno, co kolem sebe vnímá (absorbující mysl). V období 0-3 roky je nejdůležitější vývoj samotného mozku. K tomu je třeba připravené prostředí, vliv dospělého či společnosti je spíše na periferii dětského vnímání. Nemá-li dítě co zkoumat, ovlivní to jeho vývoj na neurologické úrovni.

3–6 let

V období od 3 do 6 let, jak pozorovala Maria Montessori, začíná nový proces stavba intelektu. Mechanismus je stejný – absorbující mysl. V této etapě ale nabývá nových vlastností. **Dítě začne zkoumat svět více a více vědomě.** Oproti předchozí etapě **dochází** vlivem aktivní činnosti **k vývoji sebeuvědomění** a v souvislosti se smyslovým vývojem i **k rozvoji pohybových a řečových dovedností.** **Dítě se také začíná zařazovat do kolektivu,** cítí se a jedná jako součást skupiny, osvojuje si společenské způsoby chování. **Okolo 4. roku se rozvíjí senzitivní fáze pro čtení.**

Závěrem

Pedagogika MM se tedy vyvíjí již celé století a tvoří ucelený a propracovaný vzdělávací systém respektující vývojová období dítěte a korespondující s psychologickými teoriemi vývojových potřeb dítěte. Je nejrozšířenějším alternativním výukovým programem aplikovaným ve vyspělých státech i rozvojových zemích. Jsou jím inspirovány další moderní vzdělávací programy jako např. Začít spolu. Kromě oblasti jazyka je mezinárodně kompatibilní. V jeho rámci jsou dodržovány předepsané osnovy, tudíž děti z něho mohou pokračovat bez problémů ve školách s klasickou výukou. Program je vhodný i pro děti handicapované.

Vypracovala: Petra Líbová | Montessori Kladno | www.montessorikladno.cz